

VERONICA PĂCURARU

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**MARGINALIA LA DICȚIONAR
FRANCEZ-ROMÂN, ROMÂN-FRANCEZ***

Abstract

The article comprises a series of considerations of meta-lexicographical nature regarding contemporary bilingual lexicography from the field of French and Romanian with a focus on a recently published work – *A French-Romanian, Romanian-French Dictionary*. The stress is laid mainly on revealing the specificity of the macrostructure of this „translation” dictionary and, from this perspective, of peculiarities of lexicographic representation of information regarding units of entry in the dictionary. This information is reflected in different sections of a dictionary article via some appropriate lexicographic means or strategies. The aim is to help translators and interpreters who use these two languages. At the same time, having stated the didactic feature of works of this kind, in this article there are analyzed different lexicographic means which contribute to realization of this major objective. This dictionary forms competences characteristic of speakers of these two languages – source language and target language.

Keywords: translation dictionary, macrostructure/microstructure of a dictionary, sections of a dictionary entry, contextualization, didactic feature, formation of competences.

Dicționarele, deși diferite ca tipuri, dețin un loc aparte în categoria lucrărilor de referință ale unei limbi, întrucât ele, fiind adevărate depozitare, au drept scop primordial de a fixa limba pe care o descriu, cu preponderență lexicul acesteia, dar și de a reflecta dinamica și evoluția ei, a ilustra și determina modul de utilizare (corectă) a unităților sale, oferind locutorilor interesați soluții utile pentru o comunicare eficientă în limba respectivă.

Cu toate că o atare caracteristică este valabilă, în primul rând, pentru dicționarele explicative ale limbii (așa-numitele dicționare monolingve), ea poate fi raportată, în mare parte, și la lucrările lexicografice denumite prin sintagma „dicționare de traducere” (i.e. la dicționarele bi- și polilingve), întrucât ele urmăresc, în fond, aceleași scopuri cu referire la limbile pe care le descriu, propunându-și, în plus, o serie de alte obiective, cel mai important dintre care e să prezinte eventualilor utilizatori echivalențele (traducerea) cuvintelor și/sau expresiilor stabile din cele două (sau mai multe) limbi diferite pe care le abordează.

***Autori:** A. Mihalachi, Z. Radu, V. Oprea, A Sava. **Redactor:** A. Vulpe. – Chișinău, Editura Biblion, 2009.

În acest context, e de remarcat o tendință care se atestă tot mai frecvent în ultimul timp în lexicografia așa-zisă bilingvă: un dicționar de traducere, care se raportează la două limbi A și B, este constituit, de obicei, din două părți principale opuse, prima dintre care oferă echivalențele în limba-țintă B pentru unitățile (cuvinte și expresii fixe) din limba-sursă A, iar cea de a doua este orientată în sens invers, prezentând corespondentele în limba-țintă A pentru unitățile din limba-sursă B. În virtutea acestui factor, dicționarele de acest tip practic își asumă rolul de instrument menit să faciliteze comunicarea prin traducere, în ambele sensuri și la fel de eficient, în cele două limbi.

Lucrarea la care ne vom referi în continuare, *Dicționar francez-român, român-francez* publicat în 2009 la editura Biblion din Chișinău, adoptă realmente un demers care corespunde, în cea mai mare parte, celui descris mai sus. Or, după spusele autorilor, dicționarul în cauză se vrea „un instrument de lucru indispensabil pentru însușirea eficientă a limbilor franceză și română” și este destinat unui spectru larg de potențiali utilizatori – „tuturor persoanelor care doresc să-și perfecționeze cunoștințele” în domeniul lingvistic franceză-română, română-franceză, aceștia fiind, în speță, „elevi, studenți, profesori, traducători, oameni de afaceri etc.” (p. 3).

Considerată sub un unghi de vedere cantitativ, la nivelul macrostructurii, această lucrare lexicografică poate fi calificată drept un dicționar intensiv de proporții medii, întrucât, conform alcătuirilor, el înglobează un număr de „circa 70.000 de cuvinte-titlu” (p. 3), cifra în cauză raportându-se, cel mai probabil, la numărul total de intrări ale dicționarului, care sunt repartizate în cele două părți ale lui. În același timp, dintr-o perspectivă calitativă, se poate constata că registrul dicționarului include, după cum reiese și din succinta sa *Prefață*, categorii diverse de unități ale vocabularului din cele două limbi, preponderent, „marea majoritate a cuvintelor de uz general”, „îmbinări de cuvinte și expresii frazeologice”, dar și „o serie de termeni de specialitate din domeniile biologiei, geografiei, tehnicii, astronomiei, medicinei etc.” (p. 3), în fine, un inventar de cuvinte amplu, corect tratat. Dintr-o terță perspectivă, autorii dicționarului au manifestat un spirit destul de generos în raport cu eventualii utilizatori ai lucrării, acordând egală atenție cuvintelor și expresiilor (construcțiilor fixe) din fondul de bază al celor două limbi, dar și neologismelor – împrumuturi și creații interne recente – toate în ansamblu fiind elemente de vocabular mai mult sau mai puțin uzuale, dar indispensabile vorbitorului actual, pentru a se exprima fluent și plener, atunci când el are necesitatea de a se referi la realități din domenii variate.

Așadar, dicționarul în cauză tinde să se conformeze rigorilor lexicografice contemporane, propunând pentru unitățile incluse în registrul său un tratament pluridimensional, corespunzător statutului actual al elementelor de limbă abordate, în special, în ceea ce privește caracteristicile lor morfologice, lexico-semantice, lexico-sintactice, fonetice etc. Acest deziderat se realizează la nivelul microstructurii dicționarului, grație diferitor rubrici inserate în cadrul articolului lexicografic, în particular, prin intermediul unui arsenal de procedee și mijloace de dicționare adecvate, care reflectă diversele particularități ale unităților supuse interpretării lexicografice, din perspectiva stabilirii corespondențelor dintre cele două limbi, în ambele sensuri. Astfel, în mod firesc și foarte salutar, autorii dicționarului avizat au inserat în articolele lexicografice un spectru bogat și variat de informații privitoare la unitățile supuse tratamentului lexicografic, relevante sub aspect funcțional-semantic, printre care se impun, în primul rând, *echivalențele*

semantice și *sinonimele* corespondentului din limba-țintă, la nivelul semnificațiilor sale diferite. Dicționarul reflectă totodată și bogăția idiomatică a celor două limbi, incluzând o gamă largă de *unități frazeologice*, care, fiind de regulă plasate în articolul consacrat cuvântului-cheie (în opinia autorilor), își găsesc majoritar echivalentele reușite din limba-țintă, pentru identificarea cărora autorii au aplicat, preponderent, principiul adaptării la structura și specificul acestei limbi, precum și pe cel al echivalenței funcționale, excluzând, pe cât e posibil, calculul supărător.

Nu mai puțin importante se arată a fi și alte rubrici ale articolului de dicționar, care prezintă caracteristici la fel de semnificative ale unităților supuse interpretării lexicografice, mai ales, din perspectivă interlinguală. Aceste rubrici ale articolului lexicografic înglobează așadar informații foarte utile, precum *transcripția fonetică* (între paranteze menționăm că o atare informație metalingvistică este de un real folos pentru persoanele care învață o limbă străină; în același timp, constatăm că în dicționarul vizat ea este prezentă doar la unele cuvinte-titlu franțuzești, preponderent, la cele care, în viziunea autorilor, reprezintă unități de limbă ce pun probleme de pronunție în raport cu regulile fonetice generale ale limbii franceze contemporane; uneori însă această informație este lipsă la unele cuvinte ce se raportează la aceeași categorie și care ar necesita un tratament din punct de vedere fonetic similar (a se confrunța, cu titlu de exemplu, seria de cuvinte având ca inițială un *h aspirat* de la pag. 180, unde cuvântul ***hors-jeu**, deși e marcat în dicționar cu asterisc, la fel ca și altele de același fel din imediata lui vecinătate, este totuși privat de transcripție fonetică (sau poate o fi acesta un lapsus cauzat de factorii tehnici?)); indicațiile privind *categoriile morfologice* și principalele *forme paradigmatică pertinente* ale cuvintelor-titlu (în ambele limbi); remarcile referitoare la *domeniul terminologic special* la care aparțin termenii speciali incluși în dicționar sau sensurile terminologice ale unor cuvinte polisemantice din limba generală; indicațiile ce reprezintă *mărcile stilistice* ale unor cuvinte și/sau expresii; mențiunile de natură *semantico-pragmatică*, referitoare la *combinatorica specifică* a unor unități lexicale sau ale anumitor sensuri ale unităților polisemantice, precum și la *situațiile discursive tipice*, în care pot fi utilizate anumite unități lexicale sau sensurile lor diferite.

Una din preocupările de maximă importanță a autorilor acestui dicționar de traducere o constituie, după cum am menționat anterior, *identificarea semnificațiilor* unităților lexicale în cele două limbi-sursă, iar ulterior, căutarea echivalentelor optime pentru acestea, în limba-țintă. Astfel, pentru *dezambiguizarea semantică* a cuvintelor polisemantice, în special, s-a făcut uz în lucrare de un arsenal bogat de mijloace lexicografice adecvate, subordonate nemijlocit scopului de identificare și precizare a semantismului unităților lexicale, printre acestea un loc aparte revenindu-i *contextualizării*, ca operație lexicografică ce presupune indicarea *contextului (lingvistic și/sau situațional) caracteristic*. Sub acest unghi de vedere, contextualizarea se realizează în dicționarul vizat, la modul practic, prin intermediul unor definiții metalingvistice având funcții diferite, dintre care cea de a indica natura lexico-semantică a actanților potențiali (subiectul și/sau obiectul semantic) pentru cuvintele cu structură semantică actanțială, alias verbe și adjective, dar și pentru unele substantive cu statut de predicat semantic (a se vedea, de ex., modul cum se realizează în practică acest obiectiv lexicografic, cu referire la verbe, în limba franceză: **gazouiller** 3) (*despre ape*) a murmura, a susura. (p. 163); **fraîchir** 1) (*despre temperatură*) a scădea. 2) (*despre timp, vreme*) a se răcori. (p. 159); și la substantivele din limba

română: **adunătură** *f.* 1) (*de obiecte*) ramassis *m.*, bric-à-brac *m.* 2) (*de ființe*) racaille *f.*; **adus**, ~ă *adj.* 1) (*despre obiecte*) apporté, ~e. 2) (*despre ființe*) amené, ~e. (p. 386)). Totodată, autorii dicționarului recurg și la un alt instrument lexicografic eficace, în special din punct de vedere al comunicării – indicarea unor *exemple-matrice* și a unor *exemple-enunțuri ilustrative*, care comportă un pronunțat potențial comunicativ. În afară de aceasta, în dicționar se manifestă o grijă deosebită a autorilor de a reflecta și un alt tip de context, pe care poate să și-l asume o unitate lexicală și care, la un moment dat, se arată deosebit de relevant pentru precizarea semantismului acesteia – așa-zisul *context situațional*, ce reprezintă o situație discursivă – tip, în care poate fi utilizat în mod ordinar cuvântul dotat cu contextul respectiv. A se vedea, de ex., modalitatea adoptată în dicționar de redare a contextului situațional pentru un substantiv, în limba franceză: **bretelle** *f.* 4) (*în circulația rutieră*) drum, cale de legătură, de racord. (p. 54). A se compara, în același context, și tratamentul lexicografic specific al verbului, de ex.: [**a**] **curăța** **1.** *vt.* 1) nettoyer, purifier. 2) (*despre noroi*) décrotter. 3) (*despre fructe, legume*) éplucher, peler. 4) (*despre pește*) écailler. 5) (*despre copaci*) émonder. [...] (p. 444). Astfel, din ultimul exemplu se poate deduce că mențiunile cu care sunt dotate diferitele corespondente în franceză ale sensului acestui verb din limba română reflectă, de fapt, nu subiectele lui potențiale, ci, mai curând, modul de organizare a continuumului semantic corespunzător în limba franceză, care este foarte diversificat și se află în funcție de diferite situații discursive cărora le corespund anumite obiecte semantice - pacienți potențiali ai acțiunii și care sunt specificate prin intermediul mențiunilor lexicografice; căci, atât în franceză, cât și în română, subiectul semantic al tuturor acestor acțiuni desemnate poate fi, în mod ordinar, persoana. Or, într-un dicționar de traducere operațiile lexicografice de acest tip sunt cu adevărat foarte benefice.

Prin această caracteristică a sa, dar și prin altele la fel de importante, dicționarul de referință acuză un demers didactic pronunțat, în virtutea căruia el își asumă un rol de instrument de însușire a celor două limbi implicate în proiect – franceza și româna. Autorii dicționarului dat urmăresc astfel formarea la potențialii consumatori a unor competențe care să le permită comunicarea liberă și adecvată, în situații discursive diferite, în fiecare dintre cele două limbi. E vorba, în primul rând, de *competențele lingvistice*, care se raportează la trăsăturile sistemice ale unităților de limbă descrise în dicționar. La acest capitol se înscrie, alături de stabilirea prin diverse mijloace și procedee lexicografice a autonomiei lexicosemantice și gramaticale a unităților lexicale, și delimitarea diferitor unități lexicale-omonime, care reprezintă un fenomen ce se regăsește în cadrul sistemelor lexicale ale ambelor limbi, franceza și româna. În dicționar, sunt separate, în special, omonimele etimologice (**louer**¹ *vt.* [din lat. *laudare*, aici și ulterior, *insertia etimologiei ne aparține*, *V.P.*] 1) a lăuda . 2) a slăvi, a proslăvi. **louer**² *vt.* [din lat. *locare*], a închiria. (p. 213)) și cele conversionale (**lever**¹ *vt.* 1) a ridica; ~ *la main* a ridica mâna. 2) a înălța. 3) a recruta. [...] **lever**² *m.* 1) sculare, sculat. 2) ridicare; *le ~ du solei* răsăritul soarelui. (p. 209-210)) și, într-o măsură mai mică (sau poate chiar deloc), omonimele așa-zise divergente (semantice). Cu titlu de observație, remarcăm separarea în calitate de omonime (ne întrebăm, în baza căror criterii?) a unităților lexicale **zgârci**¹ *n. anat.* cartilage *m.*, tendon *f.* și [**a se**] **zgârci**² [*anexarea la verb a prefixului infinitival și a pronumelui reflexiv ne aparține*, *V.P.*] *vr.* lésiner. (p. 655), chit că aceste cuvinte – false omonime au și accentul plasat pe silabe diferite. Semnalăm totodată și lipsa din registrul dicționarului a omonimului (sau poate a omonimelor?) pentru verbul [**a**] **preda**¹ (vezi p. 578).

La formarea *competențelor comunicative*, vor contribui, incontestabil, exemplele cu funcție normativ-prescriptivă care, fiind prezente masiv în dicționar, apar sub forma unor enunțuri, a unor sintagme și exemple-matrice ilustrative și sunt preconizate a preciza modul de utilizare adecvată a diferitor unități lexicale și sensuri ale acestora și care pot, totodată, servi drept modele sau clișee de exprimare corectă în comunicare. Unele dintre acestea au și menirea de a spori *competențele socioculturale* (și chiar pe cele *pluriculturale*) ale locutorilor interesați de o însușire mai bună a celor două limbi, inclusiv prin cunoașterea specificității socioculturale, a mediului caracteristic de funcționare a limbilor date. Pentru conformitate, a se vedea informația de natură sociopragmatică, pe care o comportă exemplele-enunțuri inserate în cadrul articolelor lexicografice consacrate cuvintelor de mai jos: **roy/al**, **~ale** *m.pl.* **~aux 1**) *adj.* regal; *Le Louvre a été palais royal* Luvrul a fost palat regal. [...] (p. 308) și **royaume** *m.* regat; *La Grande Bretagne est un royaume* Marea Britanie este un regat. (Ibidem)).

În ansamblu, dicționarul de referință constituie o apariție editorială cu adevărat valoroasă, care înscrie o nouă pagină în tradiția lexicografică bilingvă din domeniul limbilor franceză și română. În pofida micilor carențe semnalate, el excelează prin bogăția lexicală pe care o reflectă, prin viziunea conceptual-teoretică și prin tratamentul lexicografic adecvat, la care este supus materialul de limbă abordat, prin finalitățile multiple ale demersului său, care vizează un public-țintă destul de variat și numeros. Cu certitudine, această lucrare bine concepută, originală ca prezentare a lexicului analizat și ca soluții lexicografice adoptate, va putea satisface necesitățile de comunicare și de informare ale mai multor categorii de consumatori interesați-locutori ai celor două limbi: profesori, elevi și studenți, dar și adulți care învață una dintre cele două limbi (ca limbă străină), și va constitui, totodată, un instrument de lucru util pentru traducătorii ce transpun diverse texte și discursuri orale aparținând domeniilor celor două limbi.